

АРГУМЕНТ ВІД СУПРОТИВНОГО (ARGUMENTUM A CONTARIO): АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ І КОРЕКТНОГО ВИКОРИСТАННЯ У ЮРИДИЧНІЙ АРГУМЕНТАЦІЇ

APPEAL FROM THE CONTRARY (ARGUMENTUM A CONTARIO): THE FACETS OF UNDERSTANDING AND SPECIFIC USE IN LEGAL ARGUMENTATION

Семеніхін І.В., к.ю.н.,

асистент кафедри прав людини та юридичної методології

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті аналізується сутність, структура, умови і сфера використання аргументу від супротивного, визначено його логічну схему. Цей аргумент має значну переконувальну силу, високо цінується та широко використовується у тих правопорядках, які ґрунтуються на традиціях писаного права, де тексти юридичних документів відіграють важливу роль у правовому житті.

З'ясовано, що аргумент *a contrario* ґрунтується на припущенні, що норма права визначає нормативний статус певного предмета (речі, особи) або класу предметів і водночас заперечує поширення цієї норми на усі предмети, які у ній прямо не згадані. У правозастосуванні практичним наслідком використання аргументу *a contrario* є незастосування юридичного припису до ситуацій (випадків), що ним прямо не передбачені. Запропоновано виділяти слабкий та сильний *argumentum a contrario*, який використовуються при вирішенні питань права та питань факту. Застосовність аргументу від супротивного і водночас нерелевантність аргументу *a simili* у певних аргументувальних ситуаціях пов'язано зі специфікою норми права, до якої апелює аргументувач. У цьому контексті мають значення: *визначений у нормі спосіб правового регулювання* – дозвіл, заборона або зобов'язання, її належність до певної галузі права; мовностилістичний виклад правила поведінки – побудова фраз, наявність певних прислівників, модальних часток, що надають словам (словосполученням) певного семантичного відтінку, та ін. Цей аргумент ґрунтується на формулюваннях юридичної норми або інших положеннях правового тексту: аргументувач апелює саме до того, що у них прямо зазначено, і що не вказано (*імпліцитна «негативна» сфера застосування норми, що визначається кваліфікованим мовчанням автора тексту*). Аргументувач, який апелює до кваліфікованого мовчання законодавця, тим самим констатує відсутність прогалини у законі.

Обґрунтовано, що коректне використання цього аргументу передбачає проведення граматичного і семантичного аналізу тексту, зокрема мовного викладу поданих у ньому тверджень і висловлювань (нормативних та (або) описових).

Ключові слова: юридична аргументація, *argumentum a contrario*, кваліфіковане мовчання законодавця, правозастосування, тлумачення права.

The article analyzes the nature, structure, conditions and scope of using *argumentum a contrario* in the context of legal argumentation. This type of argument is of strong power of persuasion, highly ranked and widely used in those types of legal order based on written law traditions, where the texts of legal documents played an important role in legal life.

The study investigated that an *argumentum a contrario* is underpinned by the assumption that a legal norm defines the regulatory status of a certain object (a thing, a person) or object class while meanwhile rejects expanding this rule on other objects not mentioned in it directly. In law enforcement the practical consequence of usage of *argumentum a contrario* is not applying legal precepts to situations (cases) that are not expressly provided by it. It is proposed to distinguish between a weak and strong *argumentum a contrario* used when solving questions of law and questions of fact. Applicability *argumentum a contrario* and simultaneous irrelevance of *argumentum a simili* in certain argumentative situations is related to specificity of legal norm. In this context the following points among others are relevant: the legal regulation defined in a rule – permission, prohibition or commitment, its belonging to a certain branch of law; linguistic presentation of legal norm – building phrases, usage of relevant adverbs, model particles that add specific semantic gradients to words (word combinations) and others. This argument is based on the formulations of a legal norm or other provisions of a legal text: the arguer appeals specifically to what is explicitly stated and what is not indicated (the implicit «negative» scope of application of the norm, defined by the qualified silence of the text's author).

The article rationalizes that the specific use of this argument provides for undertaking grammar and semantic analysis of the text including linguistic presentation of its contentions and statements.

Key words: legal argumentation, *argumentum a contrario*, *qualified silence of the legislator*, law enforcement, legal interpretation.

Постановка проблеми. Як відомо, у правозастосовчій діяльності вирішення так званих «легких справ» не передбачає використання уповноваженими суб'єктами дискреційних повноважень, немає потреби балансувати між конфліктуєчими інтересами та цінностями і т. п. У контексті простого нормозастосування вибір і застосування релевантної юридичної норми як достатньої підстави для ухвалення рішення є очевидним, позаяк: немає конкуренції норм права; відсутні сумніви, що дія норми поширюється на випадок, який став предметом юридичного аналізу; юридична норма не передбачає «різночитання». А. Барак слушно зауважує, що у легких справах немає різних варіантів їх вирішення, є тільки одна можливість, одне законне рішення, і суддя повинен його обрати [1, с. 36, 37]. Відповідно у таких справах визначення у резолютивній частині правозастосовчих актів індивідуального правозастосовчого припису відбувається без наведення розлогої аргументації у їх мотивувальній частині. Т. Дудаш у зв'язку з цим зазначає, що простими вважають справи, для обґрунтування вирішення яких достатньо здійснити юридичну кваліфікацію, яку пред-

ставляють як дедукційний аргумент – із засновків, якими слугують норма й факти, випливає висновок. Таке обґрунтування не потребує додаткових аргументувальних кроків, крім встановлення фактів і з'ясування змісту норми права, яку підставно застосувати до цих фактів [2, с. 659].

В інших випадках перехід від текстуально вираженої норми права до конкретизації її змісту у світлі обставин справи вимагає докладання значних інтелектуальних зусиль та, як правило, залучення зовнішніх до тексту закону матеріалів, інформації та ін. Це ті ситуації, коли, наприклад, юридична норма має кілька варіантів тлумачення. Відповідно судді, здійснюючи вибір на користь певного варіанту тлумачення [його неможливо довести у формально-логічному сенсі] застосованої норми у тексті правозастосовчого рішення наводять аргументи – демонструють адресатам аргументації, що цей вибір є не свавільним, а підставним. По суті теж саме роблять і сторони. Презентуючи аргументи на підтримку своєї позиції щодо юридичної кваліфікації фактів справи чи тлумачення норми права, вони намагаються переконати суд у її правильності і водночас спростувати позицію опонентів

за допомогою контраргументації. А. Печенік підкреслює, що інтерпретацію юридичної норми здійснюють креативно, коли не достатньо надати юридичну класифікацію, з'ясувавши значення закону з формулювання його тексту, не поліпшуючи і не змінюючи саме формулювання. Таке креативне тлумачення може бути коректувальним або додатковим. Якщо тлумачення норми суперечить формулюванню норми, то воно є коректувальним (*contra legem*). Додаткове тлумачення (*interpretatio praeter legem*) пов'язане з вибором між можливими тлумаченнями двозначного законодавчого положення, але воно не суперечить формулюванню норми. Такі інтерпретації забезпечуються за допомогою певних методів тлумачення та аргументів [3, с. 373]. «Складна справа», у якій часто застосовують відносно визначені норми, є прогалина у праві або конкуренція норм, не може бути вирішена засобами формальної логіки, бо потребує обґрунтування змісту засновків юридичного силлогізму, який забезпечує юридичну кваліфікацію фактів. Для такого обґрунтування, зауважує Т. Дудаш використовують аргументи різних типів і видів [2, с. 92]. На пострадянських теренах загальне питання про аргументацію найглибше розроблене в логічних дослідженнях. Той факт, що аргументація має логічний стрижень, є аксіоматичним у всіх дослідників, які б риторичні, діалектичні чи прагматичні нашарування не накладалися на неї. У науковій літературі питання про аргументацію ще з дореволюційних і радянських часів було тісно пов'язане саме з формальними логічними концепціями [2, с. 17].

Е. Фетеріс зауважує, що однією із найважливіших проблем є прийнятність і доладність юридичної аргументації. Чи достатньо, щоб судді лише згадували факти у справі та юридичні норми, що мають буди застосовані до цих фактів, або вони мають пояснити, чому саме ці норми повинні бути застосовані до справи? Яким чином можна прийнятно і переконливо пояснити ту чи іншу інтерпретацію юридичної норми? Яким у контексті юридичного аргументування є співвідношення юридичних норм, принципів права, норм суспільної моралі та цінностей? Чи є спеціальні норми і правила аргументування саме судових рішень у порівнянні з аргументуванням інших правових позицій? Наскільки має бути вичерпною аргументація у рішенні суду? [4, с. 308]. Пошук відповідей на ці складні питання є важливим і практично значущим дослідницьким завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У західній юриспруденції після завершення Другої світової війни у зв'язку із аргументативним поворотом у філософії мови, переосмисленням ролі і завдань суддів та законодавця, змінами у праворозумінні (ренесанс природного права), змінами у загальній науковій картині світу (постмодернізм, поява і включення до наукового дискурсу світоглядно-філософських ідей герменевтики, екзистенціалізму та ін.) приходить усвідомлення, що раціональність не обмежується жорсткими рамками картезіанської моделі [доведеність – однозначність, ясність – логічна строгість], а обґрунтування рішень традиційними стандартами дедуктивних висновків. У працях Хаїма Перельмана, Евеліна Фетеріса, Річарда Вівера, Стівена Тулміна, Роберта Алексі відстоюється ключова ідея: сфера практичних дій та рішень юристів (у тому числі суддів) – це не тільки обґрунтування і доведення на основі дедукційної моделі та міркувань у категоріях істинне/хибне. Юристи займаються аргументуванням: воно включає емоційно-психологічні, морально-ціннісні, вольові, світоглядні, лінгвістичні та інші складові й виміри. Загальну природу, структуру, зовнішній вираз, якісні показники та ін. такої діяльності доцільно описувати за допомогою таких понять як переконування, дискурс, діалог, доладність, прийнятність, розумність. У такому розумінні юридична аргументація донедавна не була самостійним предметом дослідження

вітчизняних учених. Водночас риторичні, герменевтичні, лінгвістичні та інші аргументи, які впродовж тривалого часу вивчаються зарубіжними авторами у контексті риторичного, прагматодіалектичного, діалогічного (дискурсивного) підходів до юридичної аргументації, не були включені до вітчизняного академічного дискурсу. Наукові доробки американських та європейських учених у цілому залишалися *terra incognita* для українських юристів головним чином через відсутність їх перекладів українською мовою.

Важливою подією для української юриспруденції стала поява фундаментальної роботи Т. Дудаш «Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика» [2]. Цінність цієї роботи головним чином полягає у тому, що там поданий оригінальний авторський погляд на різні аспекти і складові аргументації та юридичного аргументування. У цій монографії також проведений комплексний аналіз та узагальнення наукових доробків відомих та авторитетних зарубіжних авторів, що є важливим і корисним з точки зору осучаснення і збагачення вітчизняної юриспруденції – як теоретичної, так і практичної. Водночас слід визнати, що у роботі Т. Дудаш окремі види і типи аргументів висвітлені недостатньо повно. Одним із них є *argumentum a contrario*. Цей аргумент учасниками різних аргументувальних ситуацій (навіть юристами) у царині правотворчої, правотлумачної, правозастосовчої діяльності часто використовується інтуїтивно і, слід визнати, не завжди коректно. Тож необхідно з'ясувати природу і сутність аргументу від супротивного, сферу його використання, а також сильні і слабкі сторони.

Виклад основного матеріалу дослідження. У літературі, де досліджуються питання юридичної аргументації, аргумент від супротивного (*argumentum a contrario*) – його сутність, структура, умови і сфери використання – часто визначається через низку змістових, функціональних, операційних та інших характеристик: він є протилежністю [антитезою] висновку за аналогією; його використання передбачає лінгвістичний аналіз правових текстів, з'ясування і врахування кваліфікованого мовчання автора правового тексту; найчастіше використовується при вирішенні питань права, котрі стосуються вибору та застосування певної норми права до фактичних обставин справи. У правозастосуванні практичним наслідком використання аргументу є незастосування юридичного припису до ситуацій (випадків), що ним прямо не передбачені. Цей аргумент має значну переконувальну силу, високо цінується та широко використовується у тих правопорядках, які ґрунтуються на традиціях писаного права і де тексти юридичних документів відіграють важливу роль у правовому житті. С. Погребняк зауважує: «Цей аргумент означає, що визначений правовий наслідок діє тільки для такої обставини справи, яка чітко підпадає під дію норми права. У іншому разі робиться висновок, що для такого випадку ця норма не діє» [5, с. 50]. Італійський дослідник Дж. Тарелло підкреслює, що аргумент *a contrario* ґрунтується на припущенні, що юридичний припис визначає нормативний статус певного предмета (речі, особи) або класу предметів і водночас заперечує поширення цього припису на усі предмети, які у ньому прямо не згадані [6, с. 242]. Нідерландський учений Х. Янсен характеризує *argumentum a contrario* як аргумент *pro te*, що певне юридичне правило не повинне застосовуватись за аналогією [7].

На наш погляд, слід вирізняти слабкий та сильний *argumentum a contrario*.

– Іноді використання аргументу від супротивного не дозволяє дійти безспірної й однозначної висновку, що до випадку, який не охоплюється ні основною [смісловне ядро, первинна система значень правила], ні периферійною сферою лінгвістично допустимого застосування правила [«сутінкова зона», вторинна система значень],

не можуть бути застосовані передбачені цим правилом наслідки. Це, до речі, дає підстави окремим авторам визначати аргумент від супротивного як непевний елемент (англ. – suspicious piece) юридичної аргументації [8, с. 498, 499] або як ненадійний прийом обґрунтування судових рішень [9, с. 31]. Наприклад, маємо правило у такому формулюванні: «Харків'яни, які цікавляться шахами, можуть вступити до спортивного клубу «Світанок». Не володіючи контекстом прийняття цього правила (наприклад, наявність чи відсутність у клубі інших спортивних секцій) проблематично з'ясувати намір і позицію автора правила щодо речей [прихильників інших видів спорту], котрі у ньому не згадані. Можливо, його намір полягав у тому, щоб популяризувати і залучити саме до цього виду спорту якомога більше містян, а вимоги чи обмеження щодо участі осіб в інших спортивних секціях (якщо такі є) могли бути встановлені іншими правилами. Висновок (а) щодо неможливості вступу до клубу особами, які цікавляться футболом, що ґрунтується на *argumentum a contrario* [у цій ситуації він буде умовно **слабким**], буде рівносильним протилежному висновку (б) щодо можливості отримання членства цими особами, який ґрунтується на аналогії. Але якщо б спортивний клуб мав назву «Ласкер» [був названий на честь унесвітненого відомого шахіста Емануеля Ласкера], тоді можна було б дійти переконливих висновків, що це правило стосується суто гравців у шахи.

– У певних аргументувальних ситуаціях *argumentum a simili* не є релевантним, наприклад, у випадках кримінально-правової кваліфікації протиправних діянь, – застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією прямо заборонено Кримінальним кодексом України [*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* – не має злочину без прямої вказівки на це у законі]. Однак незастосовність аргументу з аналогії не завжди обумовлена лише прямими вказівками у законодавстві. Це може бути пов'язано з іншими обставинами, що стосуються самої норми права (правила), до якої апелює аргументувач. Мають значення: визначення у нормі способу правового регулювання – дозвіл, заборона або зобов'язання, її належність до певної галузі права; мовностилістичний виклад правила поведінки – побудова фраз, наявність певних прислівників, модальних часток, що надають словам (словосполученням) певного семантичного відтінку, та ін. На основі **сильного** аргументу від супротивного робиться коректний і прийнятний висновок про неможливість застосування правових наслідків до тих кейсів, які не передбачено цією нормою. Т. Манн підкреслює: «Якщо заповнення прогалини за аналогією є неможливим, оскільки існуюче нормативне регулювання слід вважати вичерпним, то на основі міркувань від супротивного (*argumentum a contrario*) слід установити, що розширення правових наслідків відповідного положення закону на спірну ситуацію з огляду на виражені у законі наміри є неможливим [9].

Логічна схема сильного аргументу від супротивного має такий вигляд:

– Нормативне висловлювання *A* має такий вигляд: «якщо *p*, тоді *Pq*». Воно означає: якщо і **тільки** якщо *p*, тоді *Pq*.

– Отже, якщо $\sim p$, тоді $\sim q$.

У цій схемі *q* та *p* є пропозиційними змінними, *P* – деонтичний оператор для дозволу, а знак \sim означає заперечення. У контексті юридичної аргументації акцент *p* – випадок (ситуація), передбачений юридичним складом норми права, а консеквент *q* – правовий наслідок.

Отже, коректне використання цього аргументу передбачає проведення граматичного і семантичного аналізу тексту, зокрема мовного викладу поданих у ньому тверджень і висловлювань – нормативних та (або) описових.

У юридичній літературі *argumentum a contrario* іноді визначають як лінгвістичний аргумент [11, с. 46] або як аргумент від мовчання (*argumentum ex silentio*) [12, с. 44],

позаяк він ґрунтується на формулюваннях норми права: аргументувач апелює саме до того, що у ній (а) прямо зазначено, і що (б) не вказано. Дж. Хорті у цьому контексті вирізняє (а) жорстку [надійну, чітко артикульовану] і (б) м'яку інформацію (англ. – hard and default, or soft, information) [13]. Коректно проведений мовний і логічний аналіз норми права дозволяє зробити обґрунтовані висновки, що вона має: 1) експліцитну «позитивну» сферу застосування, яка обмежується визначеною у тексті типовою ситуацією (випадком); 2) імпліцитну «негативну» сферу застосування, що визначається кваліфікованим мовчанням законодавця. *Qui dicit de uno negat de altero* – хто говорить про одне [законодавець чітко артикулює свою позицію щодо згаданих у нормі права речей], заперечує інше [неявна заборона поширювати дію норми права на усі речі, що прямо не згадані у нормі]. Аргументувач, який апелює до кваліфікованого мовчання законодавця, тим самим констатує відсутність прогалини у законі. О. Щербина зауважує: «Якщо прогалину розглядати як явище, що пов'язане (стало результатом) з неусвідомленою бездіяльністю, упущенням законодавця, як недолік правової системи, що підлягає усуненню, а кваліфіковане мовчання законодавця – як цілеспрямоване волевиявлення суб'єкта правотворчості, його намір залишити конкретну ситуацію за межами правового регулювання, тоді зазначені терміни мають протилежний характер. У такому сенсі кваліфіковане мовчання законодавця має іншу, відмінну від прогалини природу, інші (позитивні наслідки). Мовчання передбачає перебування частини інформації в імпліцитній формі. Йдеться про мовчання як відсутність вербального вираження волі законодавця» [14, с. 98].

При нормативному врегулюванні певної типової ситуації і визначенні сфери її застосування суб'єкт, намагаючись описати її у тексті максимально точно і конкретно, надає вирішального значення саме правопевності, зокрема передбачуваності дії норми права. Саме з цією метою автор правила (законодавець або, приміром, особа, що складає заповіт чи правила відвідування музею) використовує у тексті слова і фрази на кшталт «тільки у випадку», «виключно», «винятково», «не інакше як» і т. п. Х. Янсен слушно зауважує, що вони виконують роль обмежувального індикатора (англ. – restricting indicator) [11, с. 54]. Наприклад:

– юридична особа відповідає за зобов'язаннями її учасників (засновників), що пов'язані зі створенням такої особи, **тільки у разі** наступного схвалення їхніх дій відповідним органом юридичної особи (ст. 96 Цивільного кодексу України);

– іноземним підприємством є унітарне або корпоративне підприємство, створене за законодавством України, що діє **виключно** на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб (ст. 117 Господарського кодексу України);

– медичні, наукові та інші дослідження можуть провадитися **лише** щодо повнолітньої дієздатної фізичної особи за її вільною згодою (ст. 281 Цивільного кодексу України).

Таку ж мету законодавець переслідує, коли встановлює юридичні обов'язки і заборони, визначає правила обчислення строків або закріплює конкретні строки дії норми права. Коли юридичний припис установлює, що особи чоловічої статі після досягнення визначеного віку зобов'язані проходити військову службу, на основі *argumentum a contrario* **доходять висновку, що цей обов'язок не стосується жінок. Норму, яка визначає, що малолітня особа (до 14 років) не несе цивільно-правової відповідальності за завдану нею шкоду, слід тлумачити a contrario.** Це означає, що правові наслідки цієї норми не можуть бути поширені на п'ятнадцятирічного підлітка, хай навіть рівень його фізичного та інтелектуального розвитку відповідатиме середнім показникам осіб

дванадцять років. За висловом Х. Янсена, такого роду аргументація ґрунтується на «інверсії» юридичної норми, яка припускає, що норма імпліцитно визначає протилежні правові наслідки для протилежних за змістом юридичних фактів [7].

Цікавою, хоча й, на наш погляд, певною мірою дискусійною, є позиція Р. Гуастіні. На його переконання, «емпіричне» спостереження за діяльністю юристів свідчить про те, що вони часто займаються логічним перетворенням і переформулюванням нормативних основ різних елементів правопорядку. Іншими словами, юристи виводять імпліцитні, невиражені норми (англ. – *unexpressed norms*) із текстуально виражених норм. Дослідник виділяє сім видів невиражених норм, що створюються на основі різної аргументації (аргументів) та/або передумов, з яких вони виводяться. З-поміж них є норми, отримані з виражених норм за допомогою окремих правил юридичної логіки, таких як аргумент *a contrario* або аргумент *a fortiori* [15, с. 155–157]. Погоджуємось з тим, що юристи, здійснюючи правовий аналіз, часто вдаються до перетлумачень, переформулювань норм у контексті обставин справ, проводять різні логічні операції над закріпленими у правових текстах твердженнями і висловлюваннями (конверсія, обверсія та ін.). Проте у результаті цих розумових дій та операцій нові юридичні норми у буквальному розумінні не створюються.

Застосовність чи релевантність того чи іншого аргументу у конкретних аргументувальних ситуаціях і, власне, прийнятність результатів аргументування іноді ґрунтується на певних ціннісних передумовах, що можуть знаходитись у більшій широкій площині функціонування правової системи. За твердженням М. Павчника, окрім зовнішньої подібності, для застосування аналогії також необхідна констатація, що випадки є ціннісно рівними. Якщо вони мають рівну основу інтересів та цінностей, яка є основою для правового регулювання, то їх також слід оцінювати однаково. Спільна основа цінностей є *tertium comparationis*, через яке доходять висновку *a simili ad simile* [16, с. 130]. Уявімо таку ситуацію: текст заповіту містить положення, що визначає порядок поділу спадкового майна між синами спадкодавця. Чи може таке правило бути застосовано щодо його дочок? *Припустимо, що у межах певного правопорядку заперечується принцип рівності прав і свобод людини і громадянина (принцип рівноправності) в аспекті гендерної рівності жінок та чоловіків. Останні знаходяться у привілейованому становищі з точки зору їх соціального статусу та правових можливостей, а жінки позбавлені права набувати і розпоряджатися майном – вони в принципі можуть не згадуватися у відповідних нормах цивільного права. У наведеній аргументувальній ситуації із поділом спадкового майна висновок, отриманий на основі міркувань за аналогією [поширення правила на дочок спадкодавця], не буде вважатися прийнятним, принаймні у системі координат відповідного правопорядку.*

Аргумент a contrario використовується також при вирішенні питань факту. У 1952 році жінка звернулася до голландського суду із заявою про визнання біологічним батьком чоловіка. Судом було встановлено, що дитина була зачата і народжена не у шлюбі. Між заявницею та чоловіком, які літом працювали разом у готелі, деякий час тривали статеві відносини. Ймовірний батько дитини, не заперечуючи цей факт, стверджував, що потім жінка мала стосунки з іншими чоловіками. Було з'ясовано, що зачаття дитини могло відбутися у проміжок часу між липнем та жовтнем. У суді жінка наполягала на тому, що протягом трьох місяців (липень – серпень) єдиною особою, з якою вона мала статеві стосунки, був чоловік, якого вона вважає батьком своєї дитини. Оскільки ДНК-тести на той час були недоступні, суд мусив оцінити правдоподібність її тверджень і на основі цього вирішити

питання щодо визнання чоловіка батьком народженої дитини. Заяву жінки про те, що протягом літа вона мала відносини із чоловіком, було інтерпретоване судом як таку, що має додатковий (імпліцитний) смисл: у вересні та жовтні (коли дитина могла бути зачата від інших осіб) вона не мала стосунків із цим чоловіком. Тому суд дійшов висновку про відсутність достатніх підстав для визнання саме його біологічним батьком дитини. Тобто у цій справі суд побудував лінію аргументації, спираючись на міркування від супротивного – виразне твердження, у якому прямо згадуються певні речі, інтерпретується як таке, що несе протилежний смисл щодо незгаданих речей [11, с. 45].

Цікавою у контексті нашого дослідження є аргументувальна ситуація за участю суддів Конституційного Суду України О. Совгіри та О. Первомайського. Останній в Окремій думці у справі № 1-28/2020(460/20) з-поміж іншого зазначив: «Усупереч своїй юридичній позиції Велика палата Конституційного Суду Ухвалою від 18 квітня 2023 року № 38-у/2023 відмовила у задоволенні самовідводу судді Совгіри Ольги Володимирівни в справі № 1-28/2020(460/20), унаслідок чого подальше ухвалення процесуального рішення із закриття конституційного провадження в цій справі суперечило як засадам діяльності органів конституційного контролю, передусім вимозі безсторонності суду та судді, так і наведеним попередній практиці самого Суду» [17]. О. Совгіря побудувала лінію контраргументації саме на основі аргументу від супротивного. В Окремій думці у цій справі вона зауважила, що «ні Конституція України, ні Закон «Про Конституційний Суд України» не містять заборони процесуального сумісництва у конституційному провадженні, на відміну від процесуальних кодексів, які таку заборону встановлюють». Суддя зазначає, що у Законі «Про Конституційний Суд України» та Регламенті Конституційного Суду України врегульовано підстави і порядок вирішення питання конфлікту інтересів судді Суду. Це дає підстави вважати, що законодавець свідомо не включив норми про заборону процесуального сумісництва до Закону [маємо звернення аргументувача до кваліфікованого мовчання законодавця – І. С.], розуміючи хибність такої позиції для цього виду провадження, обумовлену його специфікою, зокрема представництвом публічних, а не приватних інтересів. Підсилюючи свою позицію в аспекті коректності використання аргументу *a contrario*, О. Совгіря цитує підручник з теорії права за заг. ред. М. І. Козюбри: «Застосування аналогії виключається, коли закон свідомо поширює свої приписи лише на прямо передбачені ним випадки, що є доказом того, що цей припис не має сили щодо інших випадків (так званий *argumentum a contrario* – висновок від протилежного). Цей аргумент означає, що визначений правовий наслідок діє тільки для такої обставини справи, яка чітко підпадає під дію норми права». Тобто у цій ситуації О. Совгіря використала аргумент до наукового авторитету (англ. – *legal argument from scholarly authority*). «У цій ситуації немає підстав для застосування аналогії закону, оскільки аналогію закону застосовують лише у разі наявності прогалини у законодавстві – повної або часткової відсутності законодавчої регламентації певної групи суспільних відносин. Тобто аналогію закону (поширення норм процесуальних кодексів) до питання відводу (самовідводу) судді Суду є неприпустимою з огляду на зміст ч. 2 ст. 19 Конституції України, оскільки йдеться про публічно-правові відносини, а підстави й порядок відводу (самовідводу) врегульовані лише спеціальним законом», – резюмує суддя [18].

Отже, коректне використання цього аргументу передбачає проведення граматичного і семантичного аналізу тексту, зокрема мовного викладу поданих у ньому тверджень і висловлювань – нормативних та (або) описових. Останні мають бути прочитані та інтерпретовані на основі правила простого значення (англ. – *plain meaning rule*). Т. Гжибов-

ський зауважує, що сильний аргумент *a contrario* заперечує будь-яке інше значення юридичного тексту (не допускається його розширене тлумачення) і, крім того, визначає деонтичний статус умови, не вираженої в цьому тексті [19, с. 17]. Дж. Тарелло також зазначає, що правотлумачний аргумент *a contrario* стосується саме буквального тлумачення юридичної норми [6, с. 242]. Використовуючи цей аргумент, необхідно: 1) чітко визначити, яка ситуація перед-

бачена (описана) положенням правового тексту, з'ясувати його «понятійне ядро»; 2) потім показати, що випадок, який став предметом правової оцінки, відрізняється за суттєвими властивостями від ситуації, яка охоплена ознаками юридичного складу норми, або, іншими словами, існує релевантна несумісність між предметом регулювання норми і цим випадком; 3) і, нарешті, зробити висновок, що визначений правовий наслідок не діє для цього випадку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Barak A. *Judicial Discretion*. London : Yale University Press, 1989. 270 p.
2. Дудаш Т. *Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика* : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2024. 744 с.
3. Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht: Springer, 1989. 443 p.
4. Feteris E. *The Analysis and Evaluation of Legal Argumentation: Approaches From Legal Theory And Argumentation Theory*. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*. 2009. Vol. 16. P. 307–331.
5. Погребняк С. П. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. №1 (72). С. 44–56.
6. Tarello D. *Argumentacija tumačenja i sheme obrazlaganja u pridavanju značenja normativnim tekstovima*. *Zbornik za teoriju prava*. 1990. № 4. 239–279
7. Pavčnik, M. *Legal Decisionmaking As A Responsible Intellectual Activity: A Continental Point of View*. *Washington Law Review*. 1997. Vol. 72. P. 481–504.
8. Jansen H. *E Contrario Reasoning and its Legal Consequences*. URL: <https://rozenbergquarterly.com/issa-proceedings-2002-e-contrario-reasoning-and-its-legal-consequences/?print=print> (дата звернення: 18.11.2024).
9. Kaptein H.J.R. *Legal progress through pragma-dialectics? Prospects beyond analogy and E contrario*. *Argumentation*. 2006. Vol. 19(4). P. 497–507.
10. Canale D., Tuzet G. *On the Contrary: Inferential Analysis and Ontological Assumptions of the A Contrario Argument*. *Informal Logic*. 2008. Vol. 28, No. 1. P. 31–43.
11. Mann T. *Einführung in die juristische Arbeitstechnik (Klausuren – Haus- und Seminararbeiten – Dissertationen)*. München : C.H. Beck, 2015. 290 s.
12. Jansen H. *In view of an express regulation: Considering the scope and soundness of a contrario reasoning*. *Informal Logic*. 2008. Vol. 28(1). P. 44–59.
13. Jansen H. *Van omgekeerde strekking. Een pragma-dialectische reconstructie van a contrario-argumentatie in het recht*. Amsterdam : Thela Thesis, 2003. 222 p.
14. Horty J. *A Contrario Argument and Default Reasoning*. In *Conversations in Philosophy, Law, and Politics*. Oxford : Oxford University Press, 2024. P. 580–592.
15. Щербина О. Труднощі витлумачення терміна «кваліфіковане мовчання законодавця»: логічний аспект. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. № 5. С. 95–101.
16. Guastini R. *Juristenrecht: Inventing rights, wrongs, and powers*. In *Neutrality and theory of law*. Dordrecht: Springer, 2013. P. 147–159.
17. Pavcnik M. *Juristisches Verstehen und Entscheiden: Vom Lebenssachverhalt zur Rechtsentscheidung. Ein Beitrag zur Argumentation im Recht (Forschungen aus Staat und Recht)*. Wien : Springer, 1993. 182 s.
18. Окрема (розбіжна) думка Конституційного Суду України О. Первомайського у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 розділу III „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації“». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb02d710-24#n46> (дата звернення: 15.10.2024).
19. Окрема судді Конституційного Суду України О. Совгирі у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України “Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації”». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc02d710-24#Text>.
20. Grzybowski T., Zirk-Sadowski M. *Argumentum a contrario*. *Państwo i Prawo*. 2017. Vol. 72. P. 3–17.